

TIM VAN IERSEL

“Dit is toch geen menswaardig leven meer”. Over dementie en Gods Koninkrijk

“De conducteur liep over straat en ik had te weinig geld,” zegt meneer Anker tegen me. “Dus in het park was er geen vogel te zien.” Ik begrijp niets van wat hij zegt. Hij zelf ook niet: “Sorry, er zitten gaten in mijn hoofd.”

Meneer Anker¹ heeft dementie. Bij dementie denken veel mensen alleen aan vergeetachtigheid. Was dat maar zo. Dementie geeft namelijk vaak ook problemen met alledaagse handelingen, zoals het zetten van koffie, of aankleden. Verandering in karakter kan eveneens veroorzaakt worden door dementie. Het kan daarnaast zorgen voor taalproblemen: zinnen gaan minder vloeiend, woorden zijn zoek en verhalen worden onsamenhangend. Zo spreekt meneer Anker. Ik kan hem doorgaans niet volgen. Hij lijkt in zijn eigen wereld te leven. Vol passie en vuur kan hij soms proberen mij van zijn standpunt te overtuigen, al heb ik geen idee waarover en waartoe. Toch luister ik graag naar hem. Hij kan soms zo verrassend uit de hoek komen en dingen zeggen, waarvan ik perplex sta. Af en toe benoemt hij haarfijn wat de dementie met hem doet: “Het is een chaos hier van binnen”.

Dementie heeft grote impact. Het tast de grondvesten van je bestaan aan. Je voelt je onveilig, omdat je niet meer weet hoe je na een fietstochtje of een boodschap thuis moet komen. Je schaamt je, omdat je tijdens een verjaardagsfeest de naam van je broer niet meer weet. Je hebt intens verdriet, omdat je afhankelijk wordt van zorg, zelfs voor de kleinste dingen als het zetten van een kopje koffie. Dementie is een syndroom. Het is een verzamelnaam voor tientallen ziektes die de hersenen aantasten en vergelijkbare symptomen geven. De bekendste van die ziektes is Alzheimer, maar er bestaat ook vasculaire dementie, fronto-temporale dementie en Lewy body dementie. Medicijnen om dementie te voorkomen of genezen zijn er (nog) niet.

Ellendig

“Hij is er niet meer,” zegt de vrouw van meneer Anker tegen me. “Ik ben nog getrouwd, maar eigenlijk al weduwe.” Haar man zit naast haar, maar kijkt in het luchtledige. Ik schrik niet meer van deze opmerking, ik heb ’m al zo vaak gehoord,

van zo veel mensen. Dat ik er niet meer van schrik, schokt me tegelijkertijd.

Niet alleen voor de persoon met dementie zelf, maar ook voor de naasten staat het leven door deze ellendige aandoening op zijn kop. “Ik heb op het punt gestaan hem iets aan te doen,” zegt de vrouw van meneer Anker. De zorg voor haar man was zo zwaar dat zij het nauwelijks nog uithield. Hij liet haar thuis geen moment op de dag alleen. “Zelfs als ik op het toilet zat, ging hij met me mee,” vertelt zij terugkijkend. “Hij voelde zich zo onveilig in zichzelf.” Als de uitputting nabij is, maar een verhuizing naar het verpleeghuis tegelijkertijd niet lukt, omdat hij aan instanties die daarover gaan zo goed zijn achteruitgang weet te verbloemen, kan het naasten soms (bijna) te veel worden.

“Ik ben zijn zoon,” aldus Frans, de vijftigjarige zoon van meneer Anker. “Nu is hij mijn kind.” Meneer Anker is zo afhankelijk van de zorg van zijn zoon dat de rollen als het ware zijn omgedraaid. “Ik kan niet meer bij hem terecht als ik iets belangrijks in mijn leven heb meegemaakt,” zegt Frans verdrietig. “Hij is er nog wel, maar niet meer zoals hij was.” Als naaste van iemand met dementie kom je vervolgens ook nog voor onmogelijke beslissingen te staan, die jij als vertegenwoordiger moet maken: “Ik vind het zo moeilijk om voor een ander te moeten beslissen over bijvoorbeeld medische zaken. Ik doe het wel, maar toch.” En zelfs de beslissing om naar het verpleeghuis te verhuizen, wat gepaard gaat met allerlei gemengde gevoelens, waaronder een groot gevoel van schuld. Frans: “De dag dat ik mijn vader naar het verpleeghuis bracht, voelde ik mij de slechtste zoon van de wereld.” Hij is dan ook resoluut: “Ik hoef dit zelf niet mee te maken. Als mij dit overkomt, stap ik eruit. Dit is toch geen menswaardig leven meer.” Zijn euthanasieverklaring ligt al klaar.

Gevreesd

Dementie wordt gevreesd. Je verliest immers jezelf, zegt men. Niet voor niks zeggen veel mensen, buiten én binnen de kerk, me vaak: “Kanker is heel erg hoor, maar dit is wel het ergste dat je kan overkomen.” Dan kun je maar beter dood zijn. Hoe komt het toch dat we zo bang zijn voor dementie? Zelfs zo bang, dat we liever vooraf regelen dat we dood zijn, voordat we onszelf verliezen.

Er wordt getwijfeld aan de waarde van iemand met dementie, of als je zelf dementie hebt: ben ik nog wel van waarde? We leven immers in een cognitieve maatschappij. De cognitieve capaciteiten van de mens worden zeer hoog gewaardeerd. Het denken heeft een hoge plaats. De maatschappij is ingericht op deze capaciteiten van het denken: efficiëntie, doelmatigheid en functionaliteit zijn bepalend. Je moet wel kunnen presteren. Als die capaciteiten echter wegvallen, zoals bij dementie gaandeweg steeds meer het geval is, roept dat de vraag op: welke waarde heb je nog, als je niet meer goed kunt denken? Zelfs de vraag: ben je dan nog wel iemand?

¹ De namen in deze bijdrage zijn vanzelfsprekend gefingeerd.

Sommige mensen die ik nog niet ken en vraag naar hun naam, weten zelfs niet meer hun eigen naam. Dat moet verschrikkelijk zijn. Je naam gaat immers je hele leven mee. Als je als kind gedoopt wordt, word je naam zelfs verbonden aan de naam van God, zo klinkt het dan in de kerk. Maar als je je eigen naam vergeet, vergeet je jezelf. Een oud sprookje verhaalt van een heks die haar zoon een vloek oplegt: hij zal nooit een naam krijgen, totdat zij genegen is die hem te geven. Zo gaat de zoon naamloos door het leven. Kunt u zich voorstellen hoe dat moet zijn, zonder naam? Dan ben je niemand. Als je dus zelfs je naam vergeet, vergeet je jezelf. Ben je er dan nog wel? Je kunt gaan menen dat als je dementie hebt, je beter dood kunt zijn. Zolang slechts je cognitieve capaciteiten van waarde zijn en je die langzaam maar verliest, word je gaandeweg immers waardeloos.

Gauw genoeg heerst er in kerkelijke kring verontwaardiging over deze manier van denken. Natuurlijk ben je nog van waarde als je dementie hebt: je bent immers kind van God. Toch leeft de maatschappelijke focus op cognitieve capaciteit stiekem ook bij ons in de kerk. Als je niet meer begrijpt wat er gebeurt, hoor je er niet meer bij. Wel een beetje, maar niet helemaal. Zo hoor ik van mensen dat zij geen bezoek meer krijgen, misschien ook niet meer van de pastor. Wat heeft het voor zin? De man weet niet eens meer wie hij is en is zijn bezoek al vergeten, voordat de pastor weer buiten staat. Kerkdiensten zijn te moeilijk geworden; hij begrijpt er niets van en tijdens het Avondmaal stopt hij de hostie in zijn broekzak. Beschamend voor iedereen, ook voor de man zelf.

Onaanzienlijk

Willen we daadwerkelijk dat mensen met dementie beter af zijn, en dan niet dood, maar levend, dan betekent dat: hen volwaardig deel laten zijn van het lichaam van Christus. Dat betekent hen zelfs jouw leraar laten zijn in het volgen van Jezus. Dat betekent dat ieder mens inderdaad oneindig kostbaar is, omdat hij geschapen is naar Gods beeld. Zelfs kun je zeggen dat we in iedere ontmoeting met de ander God kunnen ontmoeten, omdat Hij zijn levensadem in ieder mens blaast. Iedere ontmoeting is dus een heilige ontmoeting, los van welk beroep die persoon heeft, of hij status heeft of niet, of zij nog kan presteren. Wij zijn immers niet ons brein, maar gekend bij name, door Jezus zelf. Dat is het fundament van ons bestaan, de kern van je leven. Je bent en blijft van waarde, met heel je hart, heel je ziel en heel je verstand, en niet alleen dat laatste. Mensen met dementie leren ons ook om af te dalen zoals Jezus afdaalde, naar ontmoetingen die schijnbaar betekenis- of waardeloos zijn, omdat iemand je niet begrijpt of herkent, maar daar toch te zijn.

Zo leren mensen met dementie ons dus: God keert de wereld om. God laat ons de wereld anders zien dan wij dat in eerste instantie doen. God laat de on-

aanzienlijken aanzienlijk zijn. Hij roept ons op om dat te doen. Om je 'mindset' te veranderen. Ik ben ervan overtuigd dat we daartoe steeds weer moeten worden opgeroepen, steeds weer moeten worden wakker geschud, steeds ook weer de Bijbel moeten openslaan om dat te ontdekken en tot je door te laten dringen. Zo las ik onlangs weer de gelijkenis van Jezus over de rijke man en de arme Lazarus (Lc. 16,19-31). Dit verhaal gaat namelijk net zo goed over dementie. Deze gelijkenis gaat immers over de waarde van een mens. De waarde van een onaanzienlijk mens, Lazarus. Net als zo vaak wordt getwijfeld aan de waarde van iemand met dementie. De gelijkenis is hard. Het begint cynisch, sarcastisch bijna. Zo horen we dat de rijke man in purperen gewaden en fijn linnen gekleed is; Lazarus is slechts bedekt met zweren. De rijke man viert dagelijks uitbundig feest; Lazarus hoopt nog wat restjes te krijgen, maar ontvangt alleen honden die zijn zweren likken; nota bene beesten die in de joodse traditie als onrein werden gezien. De rijke man sterft en wordt netjes begraven; bij Lazarus blijft het slechts bij het eerste. Jezus vertelt deze gelijkenis om het leven, óns leven, op scherp te zetten. Het evangelie is liefde, maar liefde is niet zachtgekookt. Liefde zet ons leven juist op scherp.

Als je in de kerk nadenkt over dementie, moet je verhalen zoals deze regelmatig lezen. Niet om bang te worden om in de hel te komen en te branden, zoals de rijke, of om bang te worden dat we niet rijk mogen zijn. Immers: Abraham, die de rijke uiteindelijk terecht wijst, was zelf ook rijk! Maar om gepord te worden, om de urgentie van Gods liefde te voelen, opdat we daadwerkelijk mensen worden zoals we bedoeld zijn. Die urgentie is er, daar kun je niet om heen: Jezus roept hier luid en duidelijk op: zie je naaste aan als jezelf! Dat is geen gemakkelijke boodschap, geen goedkope genade, maar een urgente liefdesboodschap om jezelf te aanvaarden, om de ander daadwerkelijk als gelijke te zien, om in de ander zelfs Jezus zelf te zien.

Ik moet zeggen: ik leer dat het meest van mensen die als Lazarus worden gezien, namelijk als onaanzienlijk, zoals mensen met dementie. We leren dat van elkaar als gemeenschap, dat ieder erbij mag horen: jong en oud, arm en rijk, hoog- en laagopgeleid: in de kerk is ieder gelijk, is ieder deel van het lichaam van Christus. En soms, of vaak, schuurt dat; het port, het wringt, het wroet en doet pijn. Maar we mogen dan steeds beseffen: juist de onaanzienlijken, de Lazarussen onder ons, zijn onze leraren in het volgen van Christus. Zij leren ons van Gods koninkrijk. Het Koninkrijk waarin juist de onaanzienlijken aanzienlijk zijn.

Verrijkt

Ik zou willen zeggen dat mensen met dementie mijn geloof hebben veranderd. Mijn geloof is verrijkt, zou ik moeten zeggen. Zij leren mij om hen als gelijk-

waardig te beschouwen. Ieder is waardevol en geliefd, ook al herkent iemand mij niet meer. Het dwingt mij om contact maken op een ander niveau dan van hoofd tot hoofd, en hier en nu. Mensen met dementie leren mij om contact te maken van hart tot hart. Daarvoor ben ik dankbaar, dat ik dat mag ontvangen.

Het is namelijk niet iets dat je zomaar meekrijgt in onze maatschappij. Die maatschappij kan niet zo goed omgaan met mensen die niet goed meer kunnen denken, die niet vooruitgaan, geen status hebben of traag zijn. Ik merk dat die maatschappij net zo goed in mij zit. Ik kijk zelf ook op tegen mensen met status en invloed. Dat probeer ik zelfs ook in mijzelf te verwezenlijken. Mensen met dementie confronteren mij echter: zie elkaar als gelijkwaardig. De een is niet meer waard dan de ander. Je bent niet je status, of je bezit, je werk, of je invloed.

Een dochter wiens vader chirurg was, verwoordt het aldus: "Mijn vader was altijd de dokter. Hij werkte hard en dat bepaalde zijn identiteit." Nu hij dementie kreeg en zeker op zijn sterfbed viel dat gaandeweg helemaal weg: "Dan doet dat hele werk er niet meer toe. Hij was niet de dokter, die goede chirurg. Hij was gewoon mijn vader. Hij was gewoon hij." Dat heeft haar, terugkijkend, diep getroffen. "Het bracht mij zo bij de kern van het leven, dat wil ik nooit meer vergeten." Als ze wordt meegesleept in stress of opgeslokt door afspraken, probeert zij zich steeds af te vragen: "Waar gaat het ook alweer om?"

Je bent niet de rollen die je vervult, maar je bent een geliefd kind van God. Dat leer ik, wanneer ik omga met mensen met dementie. We bekleden ons graag met uiterlijke schijnzekerheden en maskers. Mensen met dementie houden mij juist een spiegel voor: blijf bij de kern. Zij laten mij hun hart zien. Zij laten mij zichzelf zien. Zij halen mij uit de snelle wereld waarin het enkel gaat om competitie, om macht, invloed en status. Zij brengen mij bij een wereld waarin het gaat om het hart, om gemeenschap. En dat moet ik blijven ontvangen, om niet weer af te dwalen naar die schijnwereld. Ik wil van hen blijven leren: Jezus houdt van mij, zoals ik ben.

In onze maatschappij gaat het algauw om grote prestaties, om het beleven van evenementen en speciale gelegenheden. Bij mensen met dementie gaat het juist om de kleine dingen. Dat zeggen mensen die voor hun dierbare met dementie zorgen me zo vaak: "Je leert genieten van het kleine." Een gezamenlijk kopje koffie, de zon op je huid, een bloem om te ruiken, de schepping. Ik leer van hen dat het niet gaat om die schijnbelevissen van grootsheid en meeslependheid, maar om het kleine. Bij mensen met dementie mag je je niet haasten, je moet de tijd nemen om samen te zijn. Om authentiek contact te maken van hart tot hart, samen te genieten van het kleine, ook zonder worden. Om elkaar in kwetsbaarheid te ontmoeten. Zelfs wanneer het gesprek helemaal niet zinnig lijkt. Het gaat erom dat je bij elkaar bent, een band hebt. Mijn ervaring is dan ook: hoe onzinniger het gesprek is, hoe intenser het samenzijn. Het is samenzijn van hart tot hart, al begrijp je elkaar verbaal niet. Het is het zien van elkaar, met

de ogen van Christus. Hij ziet ons, zoals wij zijn. Niet groots en meeslepend, maar gewoon, zoals je bent.

Lichaam

"Je wordt al grijs," zegt een mevrouw met dementie tegen me. Ik begin te blozen. Zo gaat dat. Mensen met dementie kunnen je soms ongegeneerd confronteren met jezelf. Ze halen je maskers weg en zien wie je daadwerkelijk bent. Dat is heerlijk ontvullend, maar dus ook confronterend. Er word je een spiegel voorgehouden, in dit geval letterlijk: ik word grijs. In het alledaagse leven valt ons van alles op aan elkaar: we vinden de één dik, de ander breedgeschouderd, met vetrollen of kaal. Iemand met dementie kan je daar soms haarfijn en schaamteloos op wijzen. Dat is niet erg, of eng, maar juist verrijkend. Ik ervaar het als het teruggaan naar je lichaam, je non-verbale aanwezigheid, hoe je aanwezig bent. Vaak zijn we aanwezig met vele woorden, maar mensen met dementie wijzen mij juist op hoe ik aanwezig bent met mijn lichaam: hoe dat eruit ziet, zoals mijn grijze haren, maar vooral hoe ik daarmee communiceer. En dat gewoon te aanvaarden: jezelf accepteren zoals je bent. Ik word grijs: prima. Mensen met dementie brengen mij terug naar mijn lichaam. Zij hebben niet altijd interesse in allerlei intellectuele of abstracte gesprekken, maar communiceren soms zelfs zonder woorden. Communicatie en ontmoeting is dan het gezamenlijke lichamelijke aanwezig zijn.

Dat is niet een degradatie. Integendeel: het brengt me terug naar de kern. Mijn lichaam is wie ik ben. Ik heb niet slechts mijn lichaam, maar ik ben ook mijn lichaam. Gods Geest bezielt mijn lichaam en daarmee ben ik mens.

Tegenwoordig hebben we nogal eens de neiging om te leven 'in ons hoofd'. Mensen met dementie laten mij afdalen, in mijn lijf. Daardoor heb ik geleerd hoe belangrijk mijn lichaam ook in geloven is. Ik ben opgegroeid met een cognitief geloof. Geloven bleek vooral een aanvaarden van leerstellingen die keurig netjes in een geloofssysteem pasten. Dat zou je dan moeten begrijpen en het rationeel moeten beamen. Dan pas mocht je ook aan de Maaltijd van de Heer deelnemen. Geloven met je hoofd, niet met je lijf. Dat is niet nieuw. In de loop van de theologische geschiedenis is er steeds weer de neiging geweest om een denigrerende houding ten opzichte van het menselijk lichaam aan te nemen. Dat lichaam werd dan vooral gezien als een tijdelijk omhulsel, een soort last die uiteindelijk afgeschud moet worden. Het beeld Gods is dan vooral je capaciteit om te redeneren en morele beslissingen te nemen. Die ontkenning of moeizame relatie met ons lichaam bestaat dus al vanaf het begin van de geschiedenis van de theologie en geloof en vandaag de dag nog steeds!

Van mensen met dementie heb ik echter ontvangen dat geloven iets is van je hele lichaam: God woont in de ander, in mijzelf. Zelfs wanneer er geen woor-

den zijn, is God daar. En is God in onze ontmoeting aanwezig. Al in Genesis hoofdstuk 2 lezen we dat God zijn adem blaast in het stof en dat we daardoor mens worden. Er komt dus niet een of andere onsterfelijke ziel in ons lichaam, om daarin tijdelijk te verblijven, waarbij ons lichaam slechts een omhulsel is. Nee: we zijn ons lichaam, bezield door God. Dat doet ertoe! Dat betekent dat, hoe afhankelijk je bent, hoe weinig woorden of gedachten je hebt, je nog steeds een schepsel van God bent, die naar Gods beeld is gemaakt. Je bent van waarde, simpelweg omdat je lichamelijk bent, bezield door God.

Door deze omgang met mensen met dementie en als het ware de herontdekking van mijn lichaam, gingen er steeds meer deuren in het evangelie open. Wordt God immers niet zelf ook mens? Met een chic woord noemen we dat de incarnatie. Je kunt ook zeggen: God werd lichamelijk. Dat doet er dus blijkbaar toe! Je lichaam is niet zomaar een soort verpakking, maar je bent je lichaam. God zelf werd mens, een lichaam. En dat gedenken we keer op keer, wanneer we de Maaltijd van de Heer vieren. Zeggen we niet dan steeds de woorden die Jezus sprak: "Neem en eet, dit is mijn lichaam"?

God laat in de incarnatie zien dat ons lichaam ertoe doet, dat elke ontmoeting van elkaar een heilige ontmoeting is, omdat we daarin God ontmoeten, die ons allen bezielt. Dat betekent dat het er niet toe doet wat je kunt, je bent van waarde, en door God bezield, omdat je je lichaam bent. Mensen met dementie hebben mijn ogen voor die wijsheid van het evangelie geopend.

Profetisch

Een bijzondere Bijbeltekst in dit kader is de brief van Paulus aan de gemeente in Korinthe (1Kor. 12,12-27), waarin hij de gemeenschap ook vergelijkt met een lichaam. Dus ook als mensen met elkaar vormen wij een lichaam. Daarbij hebben we elkaar nodig, zoals je je verschillende lichaamsdelen nodig hebt en je lichaam een eenheid vormt. Paulus schrijft daarbij echter: "Juist die delen van het lichaam die het zwakst lijken, zijn het meest noodzakelijk". Als de gemeenschap, of de kerk, het lichaam van Christus is, en juist die delen die het zwakst lijken, het meest noodzakelijk zijn, betekent dat mensen met dementie de gemeenschap iets te zeggen hebben. Je kunt zelfs stellen dat mensen met dementie een profetische functie hebben. Zij zijn onmisbaar, omdat anders de samenhang van het lichaam verloren gaat (v. 25).

Een profetische functie? Volgens mij is dat inderdaad zo. Mensen met dementie getuigen van een Godskennis die niet gestoeld is op het intellect of allerlei spitsvondige uitspraken en gedachten, maar op het leven van alledag, heel concreet, op basis van het lichaam, het gevoel, de zintuigen, het hart. Dat zie ik week in, week uit, wanneer ik het voorrecht heb om met mensen met dementie een kleinschalige kerkdienst te vieren. Al begrijpen sommige aanwezigen dan

geen woord van wat ik zeg, of kunnen zij niet reflecteren op wat we eigenlijk zingen, ik zie hen geraakt worden in hun hart. Ik zie hen vol overgave zingen en bidden tot God. Na afloop zeggen sommige van hen me soms: "Het was prachtig!" terwijl ik zeker weet dat ze niet kunnen navertellen waarover we het zojuist hebben gehad. Daarmee getuigen zij dat het niet gaat over de vraag 'waarover de preek vanmorgen ging', maar dat het gaat om je te laten raken door Gods liefde in je hart. Zij laten zien dat je God kunt ontmoeten in je hart, in plaats van de beperkte visie dat je vooral, of zelfs alleen, door kennis en inzicht tot God kan komen.

Avondmaal

In de kerk vieren we de Maaltijd van de Heer. Vroeger, als kind, had ik niets met het Avondmaal, zoals dat in mijn protestantse achtergrond wordt genoemd. Dat werd niet iedere zondag gevierd, maar een aantal keer per jaar. Wanneer mijn broer en ik thuis, voordat we naar de kerk gingen, vier in plaats van drie snoepjes op het aanrecht zagen liggen, zeiden we tegen elkaar: "Nee hè, Avondmaal vandaag." We kregen één snoepje extra, om de dienst door te komen. Als kind mochten wij niet deelnemen en het Avondmaal zei me niets, enkel verveling.

Nu is dat helemaal anders. Avondmaal vieren, of de Maaltijd van de Heer, is voor mij een intense ervaring geworden. Zelf inmiddels predikant in verpleeghuizen mag ik het brood delen met de bewoners. Na eerst voor in de zaal de woorden gesproken te hebben die Jezus bij zijn laatste avondmaal sprak en het brood gebroken te hebben, mag ik iedere aanwezige langsgaan om het brood uit te reiken. Dat vind ik ontroerend en diepgaand. Ik moet daarbij letterlijk afdalen, naar de mensen die vaak in een rolstoel zitten of niet meer gemakkelijk kunnen staan. Afdalen, om elkaar te ontmoeten, in liefdevolle verbondenheid, oog in oog. Eucharistie vieren, als teken van verbondenheid met Jezus, die zich met ons deelt. Eucharistie, als teken van verbondenheid ook met elkaar als gemeenschap.

Het is ook een teken van de incarnatie: God heeft een menselijk lichaam aangenomen. Het lichaam is dus van belang! Het is een herwaardering van het lichaam. Het lichamelijke doet ertoe. Dat komt zo mooi terug in de lichamelijke vormen van de Eucharistie (brood en wijn), en het aanreiken aan de 'lichamen'. Het is een lichamelijke vorm van geloofs- en gemeenschapsbeleving. Tegelijkertijd delen we het brood en de wijn met elkaar en vormen we samen het lichaam van Christus, zoals dat zichtbaar en tastbaar wordt in de Maaltijd van de Heer. Ook is het een herinnering aan Jezus die geleden heeft, die meelijdt met hen die lijden, al herinneren ze zelf het lijden van Jezus niet, ze ervaren het in het brood en de wijn. Ze zijn onderdeel van dat geloofsweten in de participatie aan de Maaltijd van de Heer. Eucharistie is tenslotte altijd een herinnering

en teken van de wederkomst van Christus, zoals we dat zeggen: we verwachten een nieuwe hemel en nieuwe aarde, waarin het goed zal zijn.

Pepermunt

Dit sacrament is in veel christelijke denominaties hét teken van Christus dat wij omzien naar elkaar, elkaar als waardevol beschouwen en elkaar zien als doel op zich. Ieder hoort erbij, is deel van het lichaam van Christus, wie je ook bent. Je hoort erbij. In het brood en de wijn komt Jezus ons nabij: door deze tekenen verbindt Hij zich met ons, én met elkaar. Het is het evangelie in optima forma.

Soms moet je daarvoor schijnbaar onbegaanbare wegen gaan; ook in de kerk, om van Gods Koninkrijk te getuigen, om die mooie woorden vlees en bloed te laten worden. Zo fluisterde een dochter mij in mijn oor, terwijl ik tijdens een kerkdienst met mensen met dementie het brood bij de Maaltijd van de Heer uitdeelde: “Wil je deze aan mijn moeder geven, in plaats van het stukje brood?” Ik zag in haar hand een King pepermuntje. Een moment overrompeld, maar snel weer naar de orde van de dag en de dienst, nam ik het pepermuntje, gaf het aan haar moeder met dementie en zei: “Lichaam van Christus.”

Aan het einde van de viering bedacht ik me wat een vreemde ervaring dit toch was. Ik wilde van de dochter weten wat hier nu gebeurde, dus vroeg haar dat na afloop, bij de koffie. Zij zei: “Mijn moeder neemt altijd graag deel, zoals je weet. Maar door haar achteruitgang weet ze nu niet meer goed wat ze met het brood aan moet. Terwijl ze dus wel graag participeert. Het pepermuntje neemt ze wel, dus vandaar dat ik dat gaf.” Het zijn van die bijzondere ervaringen die je alleen in een verpleeghuis op kunt doen: dat je, om iemand erbij te laten horen, bij het geven van een pepermuntje “Lichaam van Christus” uitspreekt. Het kan veel vervreemding oproepen, of zelfs als heiligschennis aanvoelen. Ook voor mij als dominee, hoewel ik dat misschien met een andere benadering ten aanzien van de Maaltijd van de Heer ervoer. Ik dacht: “Wat ben ik hier nu eigenlijk aan het doen?” Het blijft belangrijk om te zoeken naar manieren om recht te doen aan de complexiteit van dementie en het grote verlangen om bij de gemeenschap én Christus te blijven horen. Gelukkig stond er een toepasselijke opdruk op dat pepermuntje: ‘King’.

Drs. Tim van Iersel (1983) is geestelijk verzorger en ethicus, auteur van *Godvergeten: gedachten over geloof en dementie* (Utrecht 2019) en *Dilemma's bij dementie* (Houten 2018). Hij is als predikant met bijzondere opdracht verbonden aan de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). www.timvaniersel.nl

PETER DEMASURE

Augustinus' Memoria: een zonde van de tijd

Inleiding

In zijn tiende boek van de *Confessiones*, zijn autobiografische Belijdenissen die hij op 43 jarige leeftijd schreef, doorgrondt Augustinus zichzelf of zijn eigen ziel. Bijna vanzelfsprekend – aangezien het geheugen de belangrijkste bouwsteen is van elke persoonlijkheid – komt hij terecht in een psychologische analyse van het geheugen, van zijn kracht en zijn gebreken. Nu beslaat de studie van het geheugen – *memoria* in het Latijn – eigenlijk slechts de eerste helft van het tiende boek, dat naast een psychologische studie, vooral een theologische bezinning wil zijn. Nadat wij in de eerste negen boeken gelezen hebben hoe en waarom Augustinus bekeerd is, gaan wij in het tiende boek samen met Augustinus op zoek naar een leidraad van hoe de christenmens, eenmaal bekeerd, kan opstijgen tot God. Zich bekeren, dat doet men maar eenmaal, maar God ontmoeten, dat wil de bekeerling eigenlijk blijven doen en zo iets gaat niet vanzelf. Van deze innerlijke queeste wil Augustinus getuigenis afleggen vanuit zijn hart en met zijn pen: “Ik wil haar [= de waarheid] vinden: in mijn hart voor Uw [= Gods] ogen in mijn belijdenis, maar in mijn schrijfstift (*stilo*) voor de ogen van vele getuigen”.

Dit voornemen maakt van het tiende boek een *ascensio*, een opstijgen naar God toe. Hierbij stoot Augustinus niet enkel op de onoverkoombare beperkingen van zijn geheugen – dit is: van zichzelf als persoon, maar ook op de vele verleidingen die hem van zijn pad naar God toe doen afdwalen. De opsomming van de ondeugden is gebaseerd op een passage in de eerste brief van Johannes: de alom bekende begeerte van het vlees (*concupentia carnis*), de zucht naar nieuwe sensaties (*concupentia oculorum*) en de ambitie voor werelds succes (*ambitio saeculi*). Op het einde van het tiende boek besluit Augustinus dat hij het niet kan redden zonder hulp van buitenaf. Daarom neemt hij zijn toevlucht tot de Genade van God en Zijn bemiddelaar, Zijn zoon Jezus Christus.

Het is dus geen goed idee om het tiende boek te reduceren tot een studie van het geheugen alleen. Evenmin is de studie van geheugen beperkt tot alleen maar het tiende boek. Ook in het elfde boek, staat *memoria* in de schijnwerpers, en niet weinig. Toch gaat het hier om een ander geheugen. Waar het tiende boek ons vertelt hoe we ons zaken herinneren uit een ver verleden, analyseert het elfde boek ons geheugen van het recente verleden. Korter: het elfde boek behandelt